

Det hade vi ingen aning om – förrän det var för sent

av *Wictor Phalén*

TITEL:

De osynliga

FÖRFATTARE:

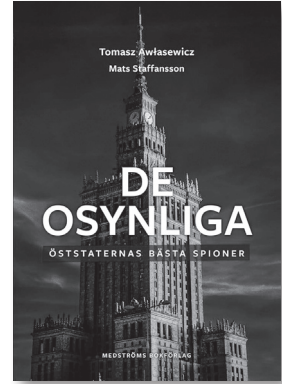
Tomas Awiasewicz

i översättning av Mats Staffansson

FÖRLAG:

Medströms Bokförlag, Stockholm 2023

BOKEN ”DE OSYNLIGA – Öststaternas bästa spioner” (Medströms förlag) är skriven av den unge polske författaren Tomasz Awiasewicz och översatt av den pensionerade ambassadören Mats Staffansson. Det polska originalet har kompletterats i den svenska översättningen med ny information.

Tomasz Awiasewicz (född 1989) har specialiserat sig på att skriva om polsk underrättelsetjänst. Boken bygger på dokument och intervjuer med tidigare agenter inom främst polska kontraspionaget. Endast generalen Andrzej Kapkowski nämns vid namn. Han arbetade i flera årtionden inom polska kontraspionaget, övriga endast med täcknamn.

Mats Staffansson (född 1952) är pensionerad ambassadör och har totalt tjänstgjort elva år vid Sveriges ambassad i Warszawa. Han har också varit ambassadör i Belgrad, Riga, Skopje, Pristina och Tirana och chef för UD:s Östavdelning 2005–2008. Utöver att översätta boken har han skrivit en kommenterande inledning med spionernas bilder inifrån svenska ambassaden.

Thomas Magnusson (född 1962) har en bakgrund som signalspanare, utbildad vid S1

i Uppsala med studier i främst militär ryska. Som ryskspråkig har han ägnat sig särskilt åt arkiven i Östeuropa, som han har skrivit om i flera böcker. Han driver Medströms Bokförlag med en inriktning på militärhistoria och underrättelsetjänst, som exempel böckerna *Ett svenskt Leijon* av underrättelseveteranen Jan Leijonhielm och *Om svensk underrättelsetjänst* av Jan-Olof Grahn, länge chef för FRA:s militärt inriktade verksamhet.

En hel del har skrivits av polska forskare om de olika polska civila och militära säkerhets- och underrättelsetjänsternas aktiviteter under kommunisttiden (1944–1990). Allt relevant arkivmaterial från dessa tjänster – cirka 95 kilometer (!) av dossierer – förvaltas av det polska institutet för nationell hågkomst (IPN). Det mesta av detta material är idag avhemligt och tillgängligt för forskare, medan privatpersoner har rätt att få ut sina egna dossierer. Materialet är även delvis sökbart på nätet.

Boken kom ut på polska 2021. En del av uppgifterna i boken var så sensationella att de väckte viss skepsis bland forskare. Arkivmaterial som avhemligats av IPN under 2022

och 2023 ger dock den polske författaren rätt. Arkivmaterial som Magnusson och Staffansson fått ta del av under 2023 gör även att många av uppgifterna i boken har kunnat verifieras.

Fram till Polens frigörelse 1990 fanns det inom Warszawapaktens länder med mycket stora organisationer för att på olika sätt spionera på Väst. Kända begrepp i sammanhanget är "Honungsfällor" polska tavelförsäljare samt TIR-lastbilarna. Det fanns även polska s k privatseglare som försökte kartlägga den svenska skärgården. En havererade i en storm på 1960-talet på Kanholmsfjärden och Marinen som följde segelbåten med en torpedbåt (!) fick också ett maskinhaveri när de försökte rädda polackerna.

Originalboken har även kompletterats med en bilaga som beskriver de olika polska underrättelsetjänsterna. I detta fall de organisationer (Direktorat) som rapporterade till det Polska inrikesministeriet. En rekommendation kan vara att läsa bilagan efter ambassadör Staffanssons inledning för att skapa en organisationsförståelse.

I boken beskrivs hur olika metoder användes till att ta sig in på olika ambassader och konsulat. De flesta intrången skedde på de amerikanska konsulaten i Krakow och Poznan men även den svenska ambassaden i Warszawa och det dåvarande svenska konsulatet i Szczecin fick regelbundna påhålsningar. I boken beskrivs även hur diplomatposten på Warszawas flygplats Lotnisko Okęcie, numera Lotnisko Chopina w Warszawie öppnades, kopierades och återförseglades. Allt medan kurirena stod utanför och väntade på den diplomatiska postsäcken.

När jag skriver "ta sig in" så tog sig polackerna inte bara in i konsulatets eller ambassadens ytterdörrar utan de tog sig in i det allra heligaste – kassaskåpen. Där kom man över lösenord och krypton vilka man på olika sätt kopierade.

På den svenska ambassaden kom man över allt från utlänningsärenden, information om Bofors vapensmuggling, Försvarmaktens hemliga veckoöversikter, extraorienteringar (EXO) och ambassadörens rapporter efter samtal med polska politbyråmedlemmar till problem med ambassadens kommunikationsutrustning. "Att de skulle bryta sig in i valvet, det trodde man inte var möjligt", säger Örjan Berner som var Sveriges ambassadör i Warszawa 1984-87.

De anonyma operatörerna ansåg att de mest svårforcerade kassaskåpen fanns på de amerikanska konsulaten och på den svenska ambassaden. Där var de tvungna att ta sig förbi en rad flera olika dörrar och lås som öppnades med nycklar till mekaniska kombinationslås och säkerhetssystem inne i huset. Vilket krävdes för att komma förbi och fram till den s k bunkern med kassaskåpet. Svenska lås tillverkade av Rosengrens och FAS var komplicerade att forcera. Dessutom bytte svenskarna ut sina lås varje kvartal. Operatörerna berättar att de var tvungna att gå in där flera nätter i rad och lirka med låset, men det blev sedan kort om tid när de skulle stänga låsen igen när mjölkflaskorna levererades på morgonen och ambassaden snart skulle öppna. Det var verkligen stressigt.

Operatörerna d v s spionernas foton är inifrån säkerhetsvalvet vilket bevisar att de kunde kopiera ambassadens nycklar och till och med personalens bostadsnycklar i skåpet. De uppklistrade instruktionerna på väggen nedanför skåpet beskriver ambassadens regler för hemligstämpling av ankommande hemlig post.

Ett inbrott planerades mycket noga. Det fanns olika grupper som hade speciella uppgifter men som i regel inte alls kände till varandra eller varför just ett speciellt konsulat eller ambassad skulle infiltreras.

Det fanns en mycket liten grupp som hanterade hela operationsplanen och som regel

bara planerade för ett objekt. En annan grupp bestod av tekniker som kunde bryta sig in. En tredje grupp observerade under flera dagar vilka som kom och gick på ambassaden och vid vilka tider. Dessutom övervakade de all personal även utanför kontorstid. När polackerna gick in på objekten hade man spaning på personalens bostäder. På den svenska ambassaden låg den s k bunkern vägg i vägg med ambassadörens bostad vilket torde inneburi att det kassaskåpet bara kunde öppnas när ambassadören med familj var bortrest.

Boken är full med exempel på olika tekniker som användes för att knäcka låskombinationerna till kassaskåpen. En metod var att stråla/röntga låsen med radioaktiva isotoper. Det var en metod som polackerna fick hjälp med av ryssarna. Den teknik som ryssarna använde var dock livsfarlig, eftersom operatörerna som bar behållaren fick på en kväll stråldoser motsvarande maxgränsen för ett helt år. Flera av de polska operatörerna har senare dött i cancer.

Det tar inte lång tid att läsa boken innan tanken ”det kan inte vara möjligt” dyker upp hos läsaren.

Att kartlägga ett kombinationslås med hjälp av radioaktiva isotoper torde inte ha varit okänt för amerikanerna. På deras bepansrade dörrar till ”bunkern” stod att dörren var i stånd att stå emot 12 timmars oavbruten radioaktiv strålningsdos. Att ett inbrott hade skett på den svenska ambassaden (om metoden då var känd) men framförallt på de amerikanska konsulaten hade kunnat kontrolleras med en geigermätare men eftersom det ”osannolika” inte kunde inträffa gjordes det ingen kontroll.

Ett annat (varnande) exempel är polackernas och ryssarnas fantasi. De fick reda på att en ny svensk kryptomaskin skulle an-

lända. I den maskinen lyckades polackerna med rysk hjälp byta ut ett kretskort vilket innebar att den krypterade texten från ambassaden till UD också skickades i klartext (!) till polackerna och ryssarna. Som läsare vill Du nu garantera ha bevis för att detta inte är fiction. Polackernas och ryssarnas operation får ju Guillous Hamilton att framstå som en amatör. Bevisen som bara finns i den svenska bokutgåvan är ryska kopior på svenska rapporter som Staffansson och Magnusson hittat och jämfört med de svenska originalen. Bevisen att detta har hänt är nu klarlagt. Nu är det inte bara Du som läsare som tvivlade på detta, det gjorde även ryssarna som därför begärde att få se de polska originalen från den svenska kryptomaskinen. De har t o m skrivit anteckningar med blyerts på den aktuella kopian.

Min första reflektion efter att ha läst boken är att alla operationerna som beskrivs inte kan vara sanna. Den unge polske författaren har nog haft svårt att dölja sin stolthet över avdelning IX. Man kan anta att han medvetet har utelämnat ryssarnas säkerligen stora bidrag. Jag har ägnat tid till att försöka kontrollera sanningshalten i boken men kan bara konstatera hur duktiga ryssar och polackerna var i verkligheten på 1980-talet. Hur framgångsrika är de inte idag? Därför har jag konsekvent inte skrivit Sovjetunionen, sovjeterna – utan Ryssland/ryssar. Det är oklart vilka polska underrättelseorganisationer som finns kvar efter Polens frigörelse 1990. Klart är att avdelning IX finns kvar och nu förhoppningsvis spanar på ryssarna. De samarbetar nu med USA.

Recensenten är major i Stockholms amfibieregementes reserv, teknisk entreprenör och företagskonsult.